

## AZƏRBAYCAN KİTABININ İNFORMASIYA TƏMİNATI

**SOLMAZ SADIQOVA***Bakı Dövlət Universiteti**Bibliografyaşünaslıq kafedrasının dosent əvəzi**tarix üzrə fəlsəfə doktoru**solmaz\_bdu@mail.ru*

*Məqalədə milli-mənəvi dəyərlərimizdən olan Azərbaycan kitabına həsr olunmuş bibliografik resursun əhəmiyyətindən bəhs olunur. Bu sahədə Azərbaycan kitabı bibliografik göstəricilərinin nəşri, quruluşu və axtarış imkanları təhlil olunur. Belə fundamental bibliografik göstəricilərin informasiya təminatında mühüm rolu işıqlandırılır.*

*Açar sözlər: Azərbaycan kitabı, milli-mənəvi, informasiya təminatı, bibliografik göstərici, axtarış imkanları.*

Azərbaycan milli mədəniyyətinin tarixində kitab çapının meydana gəlməsi ən əlamətdar hadisələrdən biri sayılır. Kitab insan təfəkkürünün məhsulu kimi tarixən yaranmış və inkişaf etmişdir. XX əsrin sonlarında yenidən öz dövlət müstəqilliyini qazanmış ölkəmizdə milli dövlət ideyalarının və ənənələrinin möhkəmlənməsində, demokratik dəyərlərin bərqərar olmasında, beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın rolunun və nüfuzunun güclənməsində mətbuatımızın xidmətləri xüsusi qeyd edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Azərbaycan elmində islahatların aparılması ilə bağlı Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında Sərəncamında deyilir: "Azərbaycanda elmi araşdırmaların həyata keçirilməsinin zəngin ənənələri vardır. Yüzlər boyu mütəfəkkir sənəşünaslarımız tərəfindən yaradılan və bədii-estetik düşüncə tariximizin incilərinə çevrilən əsərlərdə elmi-fəlsəfi fikirlər parlaq təcəssümünü tapmışdır. Dünya elmi fikir tarixinə görkəmli şəxsiyyətlər bəxş edən Azərbaycanda bütün bu dövrlərdə elm özünün yüksək səviyyəsi ilə seçilmişdir"(4).

Azərbaycanın müstəqil bir dövlət kimi inkişafında elm, təhsil və mədəniyyətin inkişaf etdirilməsində kitabın rolu əvəzolunmazdır. Kitab müasirlərimizin və tarixən çox qədim dövr adamlarının biliklərini və təcrübəsini, fikir və hisslərini, ürək çırpıntılarını və yaradıcı fantaziyalarını özündə mühafizə edir. İnsan idrakının bütün nailiyyətləri kitablarda təcəssüm etdirilir (5).

Qeyd etmək lazımdır ki, çap əsərləri sosial informasiyanın insan tərəfindən mənimsənilməsi ilə bağlı psixoloji xüsusiyyətlərə və fizioloji

imkanlara maksimum uyğun gəlir və bu baxımdan gələcəkdə də onlar əvəz edilməzdir.

Milli kitab repertuarı və başqa sözlə desək, milli bibliografiya dilindən, mövzusunda, formasından, növündən asılı olmayaraq ölkə ərazisində dərc olunan bütün çap əsərlərini əhatə edir.

Azərbaycan kitabının ümumi retrospektiv göstəricisi üç cildə nəzərdə tutulmuşdur (6). Birinci cildə 1920-ci ilə qədər nəşr olunan kitablar daxil edilməli, ikinci cild 1920-1940-cı illəri, üçüncü cild isə 1940-1960-cı illəri əhatə etməli idi. Sonra isə hər beşillik üçün yerli çap məhsullarının qeydini əks etdirən əlavə buraxılışların çap olunması nəzərdə tutulurdu. 1963-cü ildə Ə.Y.Əliyev tərəfindən tərtib olunmuş "Azərbaycan kitabı"nın birinci cildi çapdan çıxmış (1) və bu göstəriciyə müqəddiməni professor Ə.Mirəhmədov yazmışdır. Bibliografik göstəricidən məlum olur ki, ilk Azərbaycan kitabı belə adlanır: Məzidi-izzət və müqəddəs cənabu mübaliğə ilə hökmdarı padşahi-əzəmi-imperatoricə Yekaterina saniyə həzrətlərinin cəmi Rusiyə imperiyasında əyalətlərin nizam və tərtibi üçün icad və imla olunmuş qanuni-cədidir. Peterburq, 1780. 204 səh. 28x21 sm. (7).

Bu bibliografik göstərici çapdan çıxandan sonra mətbuatda yüksək qiymətləndirilmişdir. 1780-1920-ci illərdə çap olunmuş 1329 adda kitab haqqında məlumat verən bu göstəricinin tərtibində iki meyar əsas götürülmüşdür: 1. Azərbaycanlı müəlliflərin əsərləri. Bu halda onların yaşadıkları yerdən, hansı dildə yazdıqlarından və harada nəşr olunmasından asılı olmayaraq bütün əsərləri göstəriciyə daxil edilmişdir. 2. Dil əlaməti, yəni müəlliflərin milliyyətindən, əsərlərinin nəşr yerindən asılı olmayaraq, Azərbaycan dilində olan bütün kitablar.

Gərgin zəhmət və axtarış, xüsusi tədqiqat tələb edən bu göstəricinin tərtibi prosesində respublikanın və ölkənin 20-dən çox iri kitabxanasının fondunu nəzərdən keçirilmişdir. Göstəriciyə Əziz Mirəhmədov tərəfindən Azərbaycan kitabının tarixi icmalını əks etdirən geniş müqəddimə verilmişdir. Bundan sonra vəsaitə daxil edilmiş materialların bibliografik təsvirləri xronoloji qaydada düzülüb, nəşr ili məlum olmayan əsərlər (66 adda) isə ayrıca qruplaşdırılmışdır. Belə düzülüş Azərbaycan kitabının nəşr tarixini, onun keçdiyi inkişaf yolunu izləməyə imkan verir.

Vəsaitin ən diqqətəlayiq cəhətlərindən biri ona zəngin yardımçı göstəricilərin tərtib olunmasıdır. Bu göstəricilər vasitəsilə kitabların mövzu dairəsini, müəyyən müəllifin əsərlərinin nəşrini, bir əsərin müxtəlif nəşrlərini, mütərcim və təbdil edənləri, nəşrləri, Azərbaycan kitabının dil və coğrafi sərhədlərini, onların hansı kitabxanalarda yerləşdiyini və digər məlumatları əldə etmək mümkündür.

Azərbaycan kitabının II cildinin I kitabı 1982-ci ildə çapdan çıxmışdır. Bu bibliografik göstəricidə 1920-1940-cı illərdə Azərbaycanda və keçmiş

SSRİ respublikasında Azərbaycan dilində çıxmış humanitar profilli ədəbiyyat əks olunmuşdur. Retrospektiv göstəricidə sosial-siyasi mövzunu kitablar, ədəbi əsərlər və həmçinin tarix, pedaqogika, maarif, dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, incəsənət, idman, mətbuat, kitabxanaçılıq və bibliografiya sahələrinə aid kitabların bibliografik təsviri verilmişdir (2).

V.C.Mirzəyeva, M.Ə.Zabalova və N.A.İsmayılova tərəfindən tərtib olunmuş bu cildə keçmiş SSRİ ərazisində 1920-1940-cı illər ərzində Azərbaycan dilində çıxmış humanitar profilli ədəbiyyat əks olunmuşdur. Yəni, girişdə qeyd edildiyi kimi, göstəricidə ictimai-siyasi mövzulu kitablar, bədii əsərlər, həmçinin tarixə, pedaqogikaya, maarifə, dilçiliyə, ədəbiyyatşünaslığa, incəsənətə, idmana, mətbuata, kitabxanaşünaslıq və bibliografiyaya dair kitablar haqqında bibliografik məlumat verilmişdir. İkinci kitab təbiət elmlərinə, elm və texnikaya, kənd təsərrüfatına aid nəşrləri əhatə edəcəkdir. Birinci kitabda materiallar 1978-ci ilə kimi dövlət bibliografiyası orqanlarında tətbiq olunan təsnifat sxemi əsasında qruplaşdırılmışdır. Beləliklə, 31 şöbədən ibarət olan bu təsnifatın I-XIV və XXIII-XXXI şöbələri üzrə ədəbiyyatın bibliografik axtarışı təmin edilmişdir. Hər şöbə müvafiq yarım bölmələrə ayrılmış, daxilə isə bibliografik təsvirlərin düzülüşündə müəlliflərin familiyasına və əsərlərin sərlövhasinə görə əlifba prinsipinə əsaslanmışdır. Əski əlifba ilə çap olunmuş kitab və kitabların müəllifi və sərlövhasi orijinalda olduğu kimi əsas təsvirin üstündə verilmişdir.

Göstəricinin oxucu dairəsini genişləndirmək məqsədilə təsvirlərdə əlavə olaraq kitabın müəllifinin və sərlövhasinin rus dilinə də tərcümə edilməsi vəsaitin müsbət keyfiyyətlərindəndir.

1920-1940-cı illəri əhatə edən «Azərbaycan kitabı»nın ümumi retrospektiv göstəricisi 3 hissədən ibarətdir – müqəddimə, sənədlərin bibliografik göstəricisi və yardımçı göstəricilər. 7063 mənbədən ibarət bu fundamental bibliografik əsərə cəmi iki adda köməkçi aparat tərtib olunmuşdur. Birinci cildə fərqli olaraq burada materiallar müxtəlif şöbələr üzrə, daxilə isə əlifba düzülüşünə əməl olunmuşdur.

Repertuar tipli milli retrospektiv göstəricilərin keyfiyyət meyarından biri onların dolğunluğudur. Belə əsaslı bibliografik resurslardan biri də Azərbaycan kitabına həsr olunmuş bibliografik göstəricinin üçüncü cildir. "Azərbaycan kitabı" fundamental bibliografik göstəricisinin üçüncü cildi 2014-cü ildə M.F.Axundzadə adına Milli Kitabxananın əməkdaşları tərəfindən hazırlanmışdır.

Baş redaktor, ön söz və müqəddimənin müəllifi M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru, professor Kərim Tahirov, tərtibçilər L.Talıbova, B.Orucova, V.Məmmədova, N.Hüseynova və G.Hüseynovadır. Redaktorları Z.Qulamova və L.Bağirovadır (3).

On cilddə nəzərdə tutulan "Azərbaycan kitabı" fundamental bibliografik göstəricisinin 3-cü cildində 1941-1950-ci illərdə Azərbaycan ərazisində bütün elm sahələrinə dair çap olunan, eyni zamanda keçmiş Sovetlər birliyinin ərazisində digər müəlliflər tərəfindən Azərbaycan haqqında yazdıqları kitab və kitabçalar öz əksini tapmışdır. 488 səhifəlik bu bibliografik əsərdə 4897 ədəbiyyatın bibliografik təsviri verilmiş və materiallar şöbələr üzrə universal onluq təsnifat əsasında ayrı –ayrı elm sahələrinə uyğun olaraq tərtib olunmuşdur. Professor Kərim Tahirovun bibliografik göstəriciyə yazdığı ön sözdə deyilir: "Bəşəriyyətin ən mütərəqqi kəşfi hesab olunan kitab çapının meydana gəlməsindən bu günümüzdək neçə əsrlərdir ki, əlahəzrət kitab mənəvi və əqli sərvətlərimizin nəsillərdən-nəsillərə ötürülməsində əvəzsiz rol oynamaqdadır. İldən-ildə kitab çapının genişlənməsi də öz növbəsində külli miqdarda kitab dənizində insanların düzgün istiqamətlənməsinə və bu bərdə dolğun informasiyanın verilməsinə ehtiyac yaratmışdır. Bütün bunlar isə milli kitab repertuarının yaranmasına gətirib çıxarmışdır". 2000-ci ildə Dövlət Kitab Palatasının ləğvi milli bibliografiya vəsaitinin tərtibini və nəşrini demək olar ki, dayandırmış olur və yalnız 2003-cü ildə onun funksiyalarının M.F.Axundov adına Milli Kitabxanaya verilməsindən sonra milli kitabımızın repertuarının tərtibi işlərinə başlanılır. Artıq 2005-ci ildən "Birillik Azərbaycan Kitabı"nın və "Yeni kitablar" annotasiyalı bibliografik informasiya bülleteninə nəşri bərpa olunur və repertuar üzərində işlər davam etdirilir (3).

Lakin çox təəssüflər olsun ki, "Azərbaycan kitabı" bibliografiyasının II cildinin 80-ci illərdə çapa hazırlanmış ikinci kitabının materiallarını tapıb üzə çıxarmaq mümkün olmur və bu səbəbdən də ölkə ərazisində dərc olunan ədəbiyyatın milli bibliografiyasını tərtib etmək missiyasını öz üzərinə götürən M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası hazırda II cildin ikinci kitabına daxil olacaq materialların yenidən toplanması işlərini davam etdirir (3).

"Azərbaycan kitabı" göstəricisinin III cildinin təhlili nəticəsində məlum olmuşdur ki, 1941-1950-ci illərdə Azərbaycan ərazisində bütün elm sahələrinə dair çap olunan, ümumtəhsil məktəbləri üçün dərsliklər və dərs vəsaitləri sahəsində daha çox ədəbiyyat, yəni 592 kitab çap olunmuşdur. Bədii ədəbiyyat. Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə 377 kitab, xarici ədəbiyyat 201 kitab, uşaqlar üçün Azərbaycan ədəbiyyatı 177 kitab, uşaqlar üçün xarici ədəbiyyat 166 kitab, ümumi tarix 219 kitab və s. çap olunmuşdur (3).

Sonda "Müəlliflərin əlifba göstəricisi" və "Sərlövhə üzrə təsvir olunmuş materialların əlifba göstəricisi" adlı köməkçi göstəricilər verilmişdir ki, bu da vəsaitin axtarış imkanlarını daha da artırmış olur. Milli-mənəvi dəyərlərimizdən olan Azərbaycan kitabına həsr olunmuş bibliografik resurslar

informasiya təminatında mühüm rol oynayır. M.F.Axundov adına Milli Kitabxana bu sahədə işlərini davam etdirməkdədir.

## ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan kitabı: Bibliografiya. 3 cildə: C. 1. B., 1963. – 220s.*
2. *Azərbaycan kitabı: Bibliografiya (1920 - 1940) 3 cildə. C. 2. kit. 1. – Bakı: Yazıçı, 1982. – 752s.*
3. *Azərbaycan kitabı: bibliografiya 10 cildə: /Baş red., ön söz və müqəd. müəll. K.Tahirov; tərt.: L.Talibova (və b.); red.: Z.Qulamova, L.Bağirova. – Bakı, 2014. – C.III: (1941-1950). – 488 s.*
4. *Əliyev İ. Azərbaycan elmində islahatların aparılması ilə bağlı Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı // Azərbaycan. – 2008. – 11 aprel. – S.1.*
5. *Əliyev Z.H. Ümumi bibliografiyaşünaslıq: Dərs vəsaiti. – B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2001. – 145s.*
6. *Sadıqova S.A. Azərbaycan kitabına həsr olunmuş bibliografik informasiya mənbələri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2009, №1, S.126-131.*
7. *Sadıqova S.A. Azərbaycan milli kitabı və onun bibliografiyasının təşəkkülü və formalaşması // Dil və ədəbiyyat: beynəlxalq elmi-məzəri jurnal, 2010, №4, S.347-352*

## ИНФОРМАЦИОННАЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

### АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ КНИГИ

С.А.САДЫГОВА

### РЕЗЮМЕ

В статье говорится о значении библиографический ресурса посвященная один из национально-духовных ценностей Азербайджанский книги. Анализируются издания, устройство и поисковые возможности Азербайджанский книги. Освещается важная роль такого фундаментального библиографического указателя в обеспечении информации.

**Ключевые слова:** Азербайджанская книга, национально-духовные, информационная обеспечения, библиографический указатель, поисковые возможности

**THE INFORMATION SUPPORT OF THE  
AZERBAIJAN BOOK  
S.A.SADIGOVA  
SUMMARY**

*In the article is told about the importance bibliographic resources devoted to Azerbaijan book which is national and moral values of Azerbaijan. Analyzed publication, structure and search capabilities of the Azerbaijan book. Illuminated an important role of bibliographical reference book at the Information support.*

*The key words: Azerbaijan book, national and moral, information support, bibliographic reference books, search capabilities.*